

Pászka Imre szegedi szociológus az idei könyvhétre „A román hivatás-elit” címmel a román értelmiség elitjének konzervatív eszméi vonulatáról szóló könyvet jelentetett meg. Az Osiris kiadó gondozásában, a Délmagyarország támogatásával megjelent kötet szociológiai, antropológiai és történeti szempontok figyelembevételével fogózkodókat ad a mai román szellemi és politikai élet megértéséhez. A szerző, a József Attila Tudományegyetem docense, az alábbiakban a román nemzeti identitástudat gyökereiről és a modernítésre adott román válaszlól feltett kérdéseinkre válaszol.

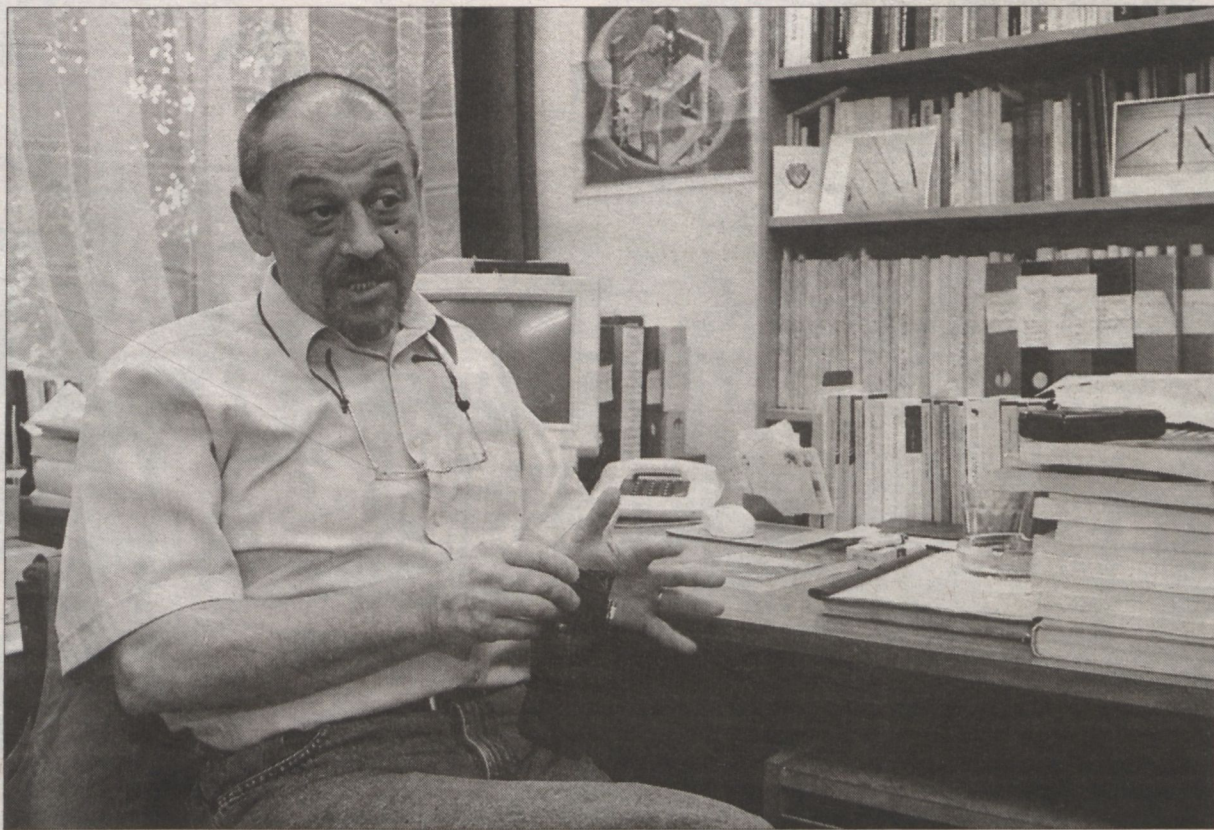
● **Tanár úr, induljunk ki abból: vajon mi lehet a történeti oka annak, hogy Romániában még ma is fontosak az egységes nemzetállam köré szőtt ideológiák, amikor az európai egységsülés nyilvánvalóan nem ebbe az irányba hat. Egyáltalán: egységes nemzetállam-e Románia a fogalom nyugat-európai értelmében?**

– Romániából, s egyáltalán a bécsi kongresszus vagy az első világháború után létrehozott balkáni államkonstrukciókból puszta megalakulásuk által nem lett nemzetállam a szó modern értelmében. A modern nemzetállam ugyanis olyan szerveződés, amelyet egyének közössége alkot. Egységbe, közösségbe szerveződő egyének nélkül nincs nemzetállam. Márpedig itt cselekvő, szervező és öngazgató egyénekről, mint régejlenségről alig beszélhetünk. Trianon után a csatlások révén létrejött az úgynevezett területi egység, de ez távolról sem jelentett nemzeti egységet. Nyugati minták (francia, német) alapján az értelmiség elitje már Trianon előtt felismerte: ahhoz, hogy nemzetállam jöhessen létre, közös, senki máséval össze nem tevesztendő identitásra, nemzeti individualitásra van szükség.

● **A magyarság esetében ez a szemléletváltást a reformkor alakította ki, később pedig a dualista időszak alapozta meg gazdaságilag. Hogy történt mindez Romániában?**

– Romániában ez egy modernizációs kényszerhelyzetként állt elő, hiszen az európai modernitás klasszikus képlete kulturális-tudati, illetve technológiai-gazdasági váltás nélkül nem valósítható meg. Kérdés viszont, hogy a korszellem és a nyugati élmények okozta „kulturálsonkon” átesett román elit egyáltalán megértette-e a modernizációs képletet. A román elit, s annak konzervatív vonulata, amelyet a kötetben vizsgáltam, arra enged következtetni, hogy egészében nem fogta fel a modernitás teremtette kihívásból és a kényszerből fakadó teendőket. Nem tudta szervesíteni a helyi adottságokhoz az importált intézményeket és eszméket. Nem mondják, de tény, hogy a románság története a középkortól a periféria-helyzet története, s ez pedig azt jelenti, hogy strukturálisan, szervezőleg és mentálisan keleti típusú. Egy ilyen közösség modernizációs pályára állítása hallatlan feszültségekkel járt, amit a tudáselit hisztérikusan élt át. Ne feledjük: az elit világlátása a külföldi tanulmányok szezonális időszakai ellenére mélyen a falusi világban gyökerezett. Azonban ahhoz, hogy saját hagyományait iránti patológikus aggodás megfogalmazódjon bennük, összeha-

● Pászka Imre könyve a „hivatáselit” Romániában mikor sikerül?

Pászka Imre: Ahogy az egyének, úgy a társadalmak sem tudják átlépni saját árnyékukat. (Fotó: Karnok Csaba)

sonlításra is szükség volt.

A német minta

● **Meddig kell visszanyúlni, hogy a román identitásra ható eszméi áramlatokat vizsgáljuk? Könyvében ön a civilizáció és kultúra fogalmakat sajátos eredménnyel használja a román identitás elemzésekor.**

– Először is az a kérdés, hogy az európai felvilágosodás racionalizmusa érvényesült-e egyáltalán Romániában. Ennek vizsgálatakor figyelembe kell venni a francia felvilágosodás ellenhatásaként megszülető német konzervativizmust is, mint a modernitás egy másik megjelenési módját. A civilizáció a nyugat-európai kulturális struktúrákkal rendelkezik. Ezzel szemben a németek ennek a civilizációnak az idegen, felszínes, fényűző és elsősorban technikai vonulatát látták, azt, amelyet a német arisztokrácia a versailles-i udvarból kölcsönzött. A német városi polgártól ez idegen volt. Az alulról jövő, magas tudású német „kulturálpolgárok” a 18. században elutasították a franciáktól átvett mintákat. A német arisztokrácia szalonjai zártabbak is voltak a franciáknál, ott nem tűnhettek fel olyan „jötmének”, mint Voltaire vagy Rousseau. Goethe írja le, hogy egy színházi előadás után meghívták egy vacsorára, s amikor vége volt, felkérték, hogy távozzék, mert alantasan tartották jelenlétét; Goethe nagyapja ugyanis kövacs volt. A német államcskák arisztokráciája kicsi volt és zártkörű, nem engedte közeibe a polgárság személységeit. Erre keletkezett az az ellenreakció, amely a francia eredetű civilizáció helyett a német történeti-társadalmi hagyományokban gyökerező Volkgeistből-népszellemből megalkotott Kultur-ra helyezte a hangsúlyt. A Kultur ebben az értelemben a szellem, a népszellem ápolása, megművelése (lásd: agricultura). Te-

Névjegy

Pászka Imre szociológus Kézdivásárhelyen született, a sepsiszentgyörgyi Mikó kollégiumban érettségizett, majd Kolozsvárott végzett a Babes-Bolyai Tudományegyetemen. 1993–1994-ben elnyerte a louvain-i katolikus egyetem (Belgium) ösztöndíját. Jelenleg a József Attila Tudományegyetem Szociológia Tanszékének docenseként a modernizáció, az értelmiség szociológiájával, valamint történetiszociológiával foglalkozik. Főbb művei: *Struktúrák és közösségek* (Kriterion kiadó 1984), *Bölcsesség útja* (Kriterion kiadó, 1988), *Román eszmétörténet* (Aetas-Századvég 1994), *A román hivatáselit* (Osiris 1999).

hát szociológiailag egy olyan csoport tudatos cselekvéséből felépített identitás, amely előtt a társadalmi felemelkedés csatornái el voltak zárva. E csoport világlátása és valóságakaratása a tudás, a munka, a szorgalom és a hagyomány értékei mentén különült el az arisztokrácia francia identitásától.

● **Az tehát az ön egyik következtetése, hogy a román politikai elit a német mintát vette alapul és nem a franciát, amikor a nemzeti identitás kialakítására törekedett?**

– Nemcsak a román elit, a magyar is, csak korábban és nagyobb sikerrel. Közép- és Kelet-Európa széles földrajzi terében a német Kultur felé fordultak mindazok, akik nemzeti kultúrát és nemzetállamot akartak létrehozni. Nem is tehettek másként: a francia forradalom, az ahhoz kapcsolt racionalitás és civilizáció nem tisztelte a hagyományos értékeket. Márpedig, ha olyan nemzet szeretnénk lenni, mint mondjuk a francia, de azt a civilizáció nyújtotta eszközökkel nem tudjuk elérni, mert ilyenek hagyományainkban nem léteznek, akkor mégis hogyan lehetséges a felzárkózás? A német példa mutatta meg az utat, hogy más alapokon is lehetséges modern nemzetkonstrukció. A lehetséges – vagy éppen az egyetlen lehetséges – út az önazonosság, a világ előtt való elismertség elérésére az, ha a népi kultúra hagyományaitól szerkesztjük meg nemzeti tudatukat. A német kultúrafogalom volt az a fogózkodó, a modern racionalitásnak az másik megjelenési módja, aminek segítségével egy keleti típusú közösség valamelyest válaszolni tudott a modernitás kihívásaira. Ne fe-

ledjük, a Sedan utáni német dinamizmus igencsak meggyőzte a román elitet a német modell fölényéről. Bármennyire is franciául beszéltek, a modernitás a német modellt követte.

A birtoklás zavara

● **Szeretném, ha tisztáznánk, mit ért hagyományok alatt?**

– Mivel nem vagyok híve a társadalomtudományok merev diszciplináris elkülönülésének, a társadalmakat történeti képződményeknek tekintem, amelyek hosszú folyamatokból, visszacsételekből és nekirugaszkodásoktól sem mentes pályát járnak be. Hiába a szakaszos változások, amelyek során úgy ötven évente egyik rendszer átveszi a másik helyét, a társadalmak akkor is megőrzik történeti kulturális kötődéseiket. Ezek összetett hálót szőnek, amelyek vissza is húzhatnak, de ugyanakkor erősíthetik az előretekinést. Nem beszélhetünk modernitásról, ha az emberi életvilág e hálózatát nem vesszük tudomásul. Csak a francia felvilágosodás és a hozzá kapcsolható bolsevik és fasiszta rendszer képzelte úgy, hogy el lehet szakadni a hagyománytól.

A modern szociológusok nyomtatékosan felhívják a figyelmet, hogy sem a tudás, sem a technológiai haladás nem képzelhető el hagyomány nélkül. Egy társadalom haladását mindig a hagyományok felhalmozódása segíti elő, az, hogy ezt az ismeretmennyiséget az újabb generációk képesek-e alkalmazni az új kihívásokra. A társadalom haladása nem azon múlik, hogy a hivatáselit mennyit utazik Nyugatra, s az ott szerzett többlet tudást önös céljaira miként kamatoztatja. Az a kérdés, hogy a bázis, a helyben élő tömegek mennyire tudnak alkalmazkodni az új feltételekhez. Ilyen szempontból például Magyarország 20. századi története sikeres, míg Románia egyelőre nem tudott kilábalni korábbi problémáiból.

● **Ennek fényében hogyan hatott Erdély megszerzése 1920 után a román nemzeti identitás alakulására?**

– A román identitást nemcsak erősítette, de össze is zavarta Erdély átcsatolása. Az 1920 után megkapott területekkel ugyanis masszív etnikai tömbök kerültek az országba, olyan népek, amelyek más civilizációs bázison fejlődtek, például a katolicizmus, a protestantizmus vagy a zsidóság kultúráján. Mondjuk ki: Románia Erdélyben olyan struktúrákat örökölt, amelyek az övéihez képest fejlettebbek voltak. Ugyanakkor ezek a kultúrák az erdélyi románság fejlődésére is hatottak. Magát a latin identitást is Erdélyben fedezték fel. Ebben nagy szerepe volt a katolikus egyháznak, s főként a jezsuitáknak. 1690-től, a Leopold-diploma értelmében Erdély a Habsburg-birodalomhoz tartozott. Az erdélyi görög-keletiek 1700-ban elismerték a pápa elsőségét, és létrejött a görög-katolikus vallás. Ettől kezdve a román jobbágyok fiai is eljuthattak a magyarországi és a katolikus világon belüli egyetemre, s az innen visszatérők voltak azok, akik megalkotották a román nép latinitását.

A falusi állam

● **Sajátos módon az a romániai párt, amely Erdély elcsatolásakor a hatalmat birtokolta Romániában, liberális színezetű volt. Mit jelentett a század eleji Romániában a liberalizmus?**

– Bratianu pártja nyugati mércével mérve inkább csak nevében volt liberális. Ez egy klanszerű érdekközösség volt, amelyben a Bratianu család és klanszerűi tömörültek. A román liberális politikai skála a jakobinustól az ultranacionalista, sőt fasiszta jellegig sok mindent átfogott. Úgy próbálták integrálni a különböző irányzatokat és szélsőségeket, ahogy a politikai érdekeket megkivánták. A múlt század

és a századelő liberalizmusa éppúgy megfért a nacionalizmussal, mint a demokráciával. Persze nem tömegdemokráciára kell gondolni, hiszen például Franciaországban a múlt század végén a lakosságnak csak 1,66 százaléka szavazott és döntött az ország sorsáról. Az európai liberalizmus, amelynek értékei ma már beépültek a jogállamiságba, akkor elsősorban gazdasági liberalizmus volt. A liberálisok közcselekvése egyes hagyományokban gyökerezett: a török-fanarióta örökségben, s abban, hogy 1848–49-ben a nemzeti célok és a liberalizmus egybeestek. Minthogy nyugaton a liberalizmus virágzott, a kint tanuló bojáriak azt hitték, ez az ideológia alapja lehet eljövendő nemzeti államuknak.

– Romániában az általános választójog kihirdetése után egy időre nemzeti parasztpárt vette át a nemzeti identitás alakítását. Ekkor egyre többen fordultak a román falu, mint a nemzeti öntudat forrása felé.

– Az értelmiség, s ezen belül is a hivatáselit falusi világ iránti nosztalgiáinak modernizációs vonatkozásai vannak. A modernitás kihívása nélkül nem tudatosulhatott volna bennük saját hagyományaiknak másminen volta, nem indult volna be az önreflexió. Nem tették volna fel a kérdést, hogy végül is milyen úton kell haladniuk. Ezek mind jósz kérdések. A tudáselit ideálizálta a falut, s benne a parasztot, mint a román lét autentikus megtestesítőjét. Ettől azonban láthatóan sem a falu, sem a paraszt helyzete nem változott, sőt olyan tragikus jelenségeknek és folyamatoknak mennek végbe, amelyek az európai középkorra voltak jellemzőek. Itt a falura, a parasztra, s egyáltalában a rurális világra azért volt szükség, mert a tudáselit gyökereinek fogva ebbe ágyazódott be, ebből a falusi, folklorisztikus habitusból tudta értelmezni a világot. Más szóval, ebből tudta megalkotni a német Kultur mentén tanulmányi tapasztalatai és élményei hozzáadásával azt az új világot, amire oly nagyon vágyott. De miközben utánozta Nyugatot, ugyanakkor gyűlölte is. Ezt az elitet kétlakiság jellemezte. Tanulmányai miatt ugyan már nem volt falusi, de még városi sem volt. Mondhatni, kultúrák között csapongott, és saját labilis identitása így aztán kivetítődött az népre. A parasztnak ilyen problémái nem voltak: az identitás rögzítése a tudáselit értelmiségi csoportjainak foglalkozása. Azoké, akik küldetésük élik meg a nép sorsának jobbítását – bár többnyire csak elméletben.

● **Hogyan kapcsolódott ehhez az irányzathoz a nacionalizmus?**

– Úgy, hogy ezt a tartalom nélkülséget a nacionalizmus ideológiájával álcázták. Ez volt az a kulturális-politikai kapocs, amely összetartotta az elitet, s amely aztán behatolt a köztudatba, és a mai napig leplezi a meg nem valósult modernizáció okozta sérelmeket. De visszatérve: egy olyan jeles szociológus, mint Dimitrie Gusti a 30-as években a nemzetállamot egy kompakt, homogen struktúráknak képzelte el, ugyanúgy, mint a falut. A falu tulajdonképpen a megalakuló nemzetállam archetipusa. A modernizációs kihívás és az erre adott válasz két életvilágra osztotta a román társad-

dalmat: egyfelől volt az elit értelmiségi klientúrája, másfelől pedig a falusi világ. A két között alig-alig volt kommunikáció, s ezen az állapoton me a gyakori parlamenti választások is alig változtattak. A falu a vidék élte a maga hallatlanul szegényes világát, miközben az elit a korszellem behozta és a „helyszellem” által degradált és meghamisított irányzatnak és divatjainak hódolt.

A betelepedés fájdalmai

● **Sokat emlegetik azokat a civilizációs különbségeket, amelyek az erdélyi városokba betelepített román lakosság és az őslakosok között volt. Mit gondolt, megtalálták a helyüket a betelepülők? Egyáltalán milyen a par excellence román város?**

– A Kárpátokon túli román városok többsége a klasszikus európai értelemben nem a polgárság által kialakított modern városnak számít. Ezek városok, többnyire több falu laza tömörülései, amelyekben még ma is erősen keveredik a falusi és városi elemek. Erdélyben viszont polgárság kialakított városok voltak, a román lakosok oda hiába költöztek be, csak a város szellemet telepedhettek le. A kolozsvári őslakos németek, magyarok, zsidók mellett, akiknek kultúr polgári életmódja és kultúrája volt, a beköltöző románok nem találták meg helyüket. A faluról elköltöztek, városiak nem lettek. Ezt jólusztrálja az a fajta megújuló harc például Kolozsvár esetében, hogy a város szellemét akáltsák át, s például bontsák le a Mátyás király szoboregyüttét. Kultúrpolitógiailag ez azt jelenti, hogy a városban a románság nincs mentális központja. A tező központ a katolikus kesegyházal és a teret övező épületekkel úgy materializál mint mentálisan idegen a ortodox környezetből jöttek mára. Hiszen odaát nem volt gótika, reneszánsz, barokk, genstil, nem volt katolicizmus és protestantizmus. Ezek a települő románok számukra olyan mágasságot, idegenséget hordoznak, amelyek feldolgozásához idő kell. Itt lényegben az volna a megoldás, ha a város egyik szegletében oda akáltsák ki mentális központjukat.

● **Mit gondol, milyen problémái vannak a román társadalomnak, ha a nyugati minta szerint akar fejlődni?**

– Ahogy az egyének, úgy a társadalmak sem tudják átlépni saját árnyékukat. Románia nem lesz nyugati típusú gazdaság, mert csak hagyományaira építve képes a szerény fejlődésre. A szabadpiaci rendszer meghonosítható ugyan, de egy európai típusú szervezeti-szerkezeti és mentális struktúra éppúgy alakulhat ki egyik napról a másikra, mint ahogy modern balkáni országokban sem valószínű, hogy a nemzeti helyét egyhamar az amerikai típusú multikulturalitás veszi majd át. Már csak azért sem, mert láthatjuk helyi-köztudatban még a nemzeti állam fánis sem estek át sokan, pontosan Akik eljutottak, azoknak pedig meg kell küzdeniük a nemzeti identitás szerkesztésével, valamint a nemzeti identitás megőrzésével, azokkal az új irányzatokkal, amelyek törekvésekkel, amelyek a nemzetállam ellenében hatnak. S ezek közé tartoznak Romániában annyira óhajtott euroatlanti csatlakozás is.

Panek Sándor